

Radu ARDEVAN

CU PRIVIRE LA INSCRIPȚIA CIL III 8227 DIN SCUPI

About the Inscription CIL III 8227 from Scupi

The inscription analysed below was accidentally discovered at the beginning of the 20th century in the area of the ancient city Scupi (*Colonia Flavia Scupinorum*) from *Moesia Superior* – Skopje in today Macedonia. The piece was extremely deteriorated and was walled in a medieval stone tower. It was seen and copied only by Alfred by Domeszewski, who published it in CIL, but it disappeared afterwards. The new *corpus* of inscriptions from *Moesia Superior* republished this version, without any modification or additional information. In the following lines, the author intends to provide an explanation for a better understanding of the inscription, as well as a partial restitution of it. The conclusion of this paper is that the inscription is about a romanised family. The father was a prosperous businessman, a *coactor argentarius*, who probably lived in the period of the Severs dynasty.

InscripȚia discutată acum a fost descoperită întâmplător pe la începutul secolului XX, pe cuprinsul orașului antic Scupi (*Colonia Flavia Scupinorum*) din *Moesia Superior* - astăzi Skopje în Macedonia. Piesa era foarte deteriorată și se afla zidită într-un turn medieval de piatră. A fost văzută și copiată numai de Alfred von Domaszewski, fiind astfel publicată în CIL, iar ulterior a dispărut¹. Noul *corpus* de inscripȚii ale Moesiei Superior a preluat această versiune, fără nici o modificare și fără să ofere date suplimentare². Afară de aceste publicări, nu știm să se mai fi ocupat cineva de această piesă³.

În rândurile următoare vom încerca doar să înțelegem mai bine inscripȚia aceasta și să oferim o propunere de restituire parțială. În momentul când a fost semnalată, piesa era puternic deteriorată. Transcrierea literelor păstrate nu oferă aproape nimic inteligibil. Iată textul redat în cele două culegeri citate anterior:

..... *lil* ..
..... *ae rarissi* ..
..... *i en* ..

¹ CIL III 8227.

² IMS VI 167; numărul din CIL al inscripȚiei este prevăzut aici cu un asterisc, dar acesta lipsește în publicaȚia de bază.

³ Nu am găsit-o nici în banca informatizată de date epigrafice a Universității din Heidelberg, nici în cea a Universității din Eichstätt.

5 .. ssi arg . .
 .. ah m . .
 .. i sibonii maxi . .
 .. s i severus ma .
 ssimae .
 c

Așadar, un text cu 9 rânduri păstrate, dar desigur că au fost mai multe. Este absolut clar că inscripția nu a suferit deteriorări grave nu numai în partea centrală, ci și pe toate laturile. Totuși, ea cuprinde încă unele elemente care pot constitui puncte de sprijin pentru o interpretare a conținutului și pentru a completa întrucâtva textul mutilat. Un element esențial al demersului nostru îl constituie caracterul profesionist al transcrierii lui Domaszewski, căreia i se poate acorda toată încrederea. Ea indică o scriere destul de îngrijită, cu litere aproape mereu de dimensiuni egale, iar rândurile par să conțină un număr aproximativ egal de litere ⁴.

Câteva cuvinte (precum *rarissi...* în r. 2 și *...issimae* în r. 8) fac dovada că este vorba de o inscripție funerară ⁵.

Singurul rând mai bine păstrat este al șaptelea. Se poate recunoaște aici fără nici o dificultate numele *Severus*. Sfârșitul rândului următor facilitează completarea formulei de încheiere a textului:

. . . . *Severus ma/[tri pienti]ssimae / [t. f.] c.*

De aici se poate concluziona că un rând trebuia să fi cuprins cam 15-16 litere respectiv spații intermediare ⁶.

În r. 6 se pot citi literele MAXI, iar la începutul r. 7 se pot distinge un S, un punct despărțitor și o hastă verticală. Credem că succesiunea literelor în r. 6 poate fi interpretată drept numele propriu *Maximus*; în chip corespunzător, hasta verticală ce urmează ar putea fi tot ce a mai rămas dintr-un ET în ligatură (). Așa că propunem următoarea formulă de încheiere a textului:

. . . . *Maxi[m/u]s [e]t Severus ma/[tri pienti]ssimae / [t. f.] c.*

Această soluție mai permite constatarea că pe marginea dreaptă a inscripției trebuie să se fi pierdut cam 2-3 litere normale.

În fața literelor MAXI din r. 6 apare un cuvânt puternic deteriorat, care se termină cu două haste verticale. În mod normal, aici ar trebui să se afle gentiliciul comun al lui Maximus și Severus. Dacă, așa cum presupunem

⁴ Desigur, literele mai înguste ocupă un spațiu mai restrâns decât semne ca A, B, C etc. Dar această constatare nu poate influența decisiv aprecierile noastre.

⁵ Fapt remarcat deja în IMS VI 167.

⁶ O formulă de gen *mat[ri cari]ssimae* ar fi fost prea scurtă pentru spațiul disponibil.

noi, este vorba de doi frați (ei dedică monumentul mamei lor), al căror nume este redat la cazul nominativ, ar trebui să ne așteptăm ca gentiliciul lor să apară în acest spațiu la nominativ plural. Forma literelor permite o singură lectură: *Sidonii*⁷. Numele Sidonius este destul de rar, totuși există câteva exemple în acest sens⁸.

În partea superioară a textului, lacunele sunt mult mai mari și nu există puncte ferme de sprijin pentru o restituire. Doar în r. 4 se disting literele ARG⁹. Suntem de părere că aici cea mai fericită completare ar fi cuvântul *arg[entarius]*. Între literele AR și litera M din r. 5 rămân 5 sau 6 spații intermediare, care eventual s-ar putea completa drept *[infelix] m[ar/i]t(us)*¹⁰.

Cum inscripția a fost înălțată întru amintirea mamei decedate, în r. 1 ar trebui să fie consemnat numele acestei femei. Literele ...*lil*... puteau să fi aparținut unui nume terminat în *-lil[lae]*. Spațiul disponibil din r. 2 permite completarea doar ca *[femin]ae rarissi[mae]*.

Este drept că, în varianta propusă de noi, apar unele disparități între lungimile diferitelor rânduri. Dar acest obstacol poate fi surmontat cu ușurință, căci în fiecare rând puteau să fi fost și ligaturi. Unele au fost observate la transcriere și redade ca atare: în rândurile 2 (A + E, R + I), 6 (A + X) și 8 (A + E). Presupunem ceva similar în r. 1 (A + E), 2 (A + E) și 7 (E + T).

Mai rămân rândurile 3 și 4, din care nu s-au păstrat decât câteva litere pentru fiecare.

În r. 3, alături de epitelele celei decedate, putea figura o formulă ca de pildă *[quae vix(it) an(nos)] L*. Apoi ar fi de așteptat să apară, nemijlocit, numele soțului. Singurele litere vizibile sunt EN la sfârșitul rândului 3 și SSI la începutul celui următor. Rezultă din toate acestea că numele soțului trebuia să înceapă cu *En-* și să conțină altundeva și literele ...*ssi*... .

Ne-am gândit întâi la posibilitatea de a fi redat aici un peregrin, care va fi fost soțul unei *[Sidoniae Iu]lil[lae]* și care va fi purtat el însuși un nume

⁷ Așadar, a patra literă păstrată din r. 6 trebuie să fie un D, nu un B.

⁸ A. Mócsy, R. Feldmann, E. Márton, M. Szilágyi, *Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Italiae Cisalpinae cum indice inverso*, Budapest (*DissPann* III/1), 1983, p. 266; H. Solin, O. Salomies, *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*, Hildesheim – Zürich - New York 1988, p. 171. Exemplele provin din Vestul lumii romane (Hispania, Belgica, Italia).

⁹ Dimensiunile mai mici ale literei G nu joacă aici nici un rol. Asemenea litere apar adeseori la sfârșitul rândurilor, și puteau să fi fost gravate astfel doar din cauza unor deteriorări ale suprafeței pietrei.

¹⁰ În cazul acesta, hasta verticală din r. 6 ar putea să fie o parte dintr-un T, ceea ce este foarte posibil.

barbar lung și neobișnuit¹¹. Dar *argentarii* cunoscuți nouă din epoca Principatului sunt aproape totdeauna cetățeni romani ori măcar poartă nume romane¹². De aceea propunem, ca varianta de întregire cea mai verosimilă, să citim gentiliciul *Sidonius* la începutul r. 3. Iar litera L ar putea fi abrevierea uzuală pentru *l(ibertus)*, odată ce se știe că mulți *argentarii* erau liberi¹³. Între ambele cuvinte rămâne suficient spațiu pentru numele abreviat al patronului, care din păcate nu mai poate fi aflat.

Cât despre cognomen, există doar unul care se potrivește – este drept, unul foarte rar: *Ennissa*¹⁴. Dacă luăm în considerare spațiul disponibil, numele de pe inscripția noastră nu poate fi restituit decât ca *En[n/i]ss[a]*¹⁵. În continuare rămâne loc suficient pentru alte 6 litere: decât ca *[faber] arg[en/t]ar(ius)*¹⁶ ni se pare mai potrivit a întregi *[coactor] arg[en/t]ar(ius)*¹⁷.

Pe baza constatărilor și deducțiilor de mai sus propunem următoarea completare și lectură a textului inscripției:

[. ?] *lil[lae]*
[femin]ae rarissi[mae]
[Sidonius ?] l(ibertus) En[n=
i]ss[a coactor] arg[en=
5 *t]ar(ius) [infelix] m[ar=*
i]t(us) Sidonii Maxi[m=
u]s et Severus ma=
[tri pienti]ssimae
[t(itulum) f(aciendum) ?] c(uraverunt).

Deci este vorba de o familie romanizată, care poartă gentiliciul occidental *Sidonius*. Tatăl, care are un cognomen rar, are profesia de *coactor argentarius*, ceea ce înseamnă un om de afaceri prosper, dar statutul lui

¹¹ A. Chastagnol, *La Gaule romaine et le droit latin*, Lyon, 1995, p. 105-106, 138.

¹² J. Andreau, *La vie financière dans le monde romain: les métiers de manieurs d'argent (IVe siècle av. J.-C. – IIIe siècle ap. J.-C.)*, Rome, 1987, p. 104-107; unica excepție este CIL XIII 8104 (idem, *op. cit.*, p. 107, nota 78).

¹³ Idem, *op. cit.*, p. 405-414.

¹⁴ A. Mócsy et alii, *op. cit.*, p. 114 (Italia) ; B. Lörincz, *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*, II, Wien, 1999, p. 117 (CIL V 4595, Italia). Lipsește la H. Solin, O. Salomies, *op. cit.*, p. 73, 326 (vezi însă alte nume similare).

¹⁵ Hasta verticală de după literele SS trebuie prin urmare să reprezinte rămășița unui A deteriorat.

¹⁶ J. Andreau, *op. cit.*, p. 62-89. În epoca Principatului *argentarii* nu sunt meșteri care prelucrează argintul, ci oameni de afaceri și bancheri.

¹⁷ Idem, *op. cit.*, p. 141-167. În ambele variante trebuie să presupunem în locul literei nr. 6 un punct despărțitor.

juridic este cel de libert. Fostul lui stăpân, acum patron, trebuia să fi fost tot un *Sidonius*. După nume, cel care pune inscripția discutată acum pare a proveni din Vestul Europei. În orașul său, *Colonia Flavia Scupinorum*¹⁸, el trebuie să fi fost un membru al cercurilor bogate. *Coactores argentarii* sunt foarte rar atestați epigrafic în afara Italiei¹⁹, dar prezența unui asemenea om de afaceri la Scupi nu este deloc imposibilă. Nici raritatea gentiliciului său (ca și a cognomenului) nu are nimic surprinzător în sine, deoarece mulți dintre *argentarii* cunoscuți au nume foarte rare²⁰.

Nu avem elemente sigure pentru datare. Doar lipsa de *praenomina* ne îndreaptă, eventual, spre secolul III p. Chr. Înclinăm să datăm inscripția în vremea Severilor, deoarece această epocă înseamnă o perioadă de înflorire pentru provinciile dunărene²¹.

Propunerea noastră pentru restituirea și interpretarea inscripției CIL III 8227 din Scupi conține numeroase presupuneri și rămâne destul de nesigură. Dar sperăm că ea va putea reprezenta un imbold spre alte strădanii pentru viitoare cercetări și propuneri de întregire mai argumentate.

Abrevieri

CIL = *Corpus inscriptionum Latinarum*, Berlin
 IMS = F. Papazoglou (réd.), *Inscriptions de la Mésie Supérieure*,
 Beograd

Cluj-Napoca

¹⁸ B. Dragoević-Josifovska, *La colonie romaine de Scupi*, în IMS VI, p. 20-39.

¹⁹ J. Andreau, *op. cit.*, p. 144.

²⁰ Idem, *op. cit.*, p. 409.

²¹ G. Alföldy, *Römische Sozialgeschichte*, Wiesbaden, 1984, ediția III, p. 133.